

■ Margrét Elísabet Ólafsdóttir fékk Hannes Sigurðsson listfræðing til að skoða með sér sýninguna Íslensk mynd fram á haust en á henni gefur að líta flóru íslenskrar myndlistar, stikkprufur úr sögunni, hugmynd af þróun. ---

Myndrænt smygl tekið

Sýningin á Kjarvalsstöðum hefst með **Pórami B. Þorlákssyni** og **Ásgrími Jónssyni**. Þeir voru með fyrstu alvöru listamönnum okkar. Lærðu í Köben og komu svo heim eftir mislanga dvöl ytra. Þetta var um aldamótin s íðustu svo listasagan íslenska er ekki löng. Hún hófst með akademískum málurum á meðan Evrópa ólgaði af nýjungum; post-impresjónisma, fauvisma, kúbisma. Íslensku listamennirnir voru þó stundum með á nótunum, en mættu andstöðu; það er ekki aðeins núna sem þjóðin hefur lítinn skilning á listum, sér í lagi myndlist. Samt var alltaf einhver til að styðja þá, menn sem höfðu trú á því að þjóðin þarfaðist myndlistarmanna til að halda merki hennar á lofti. Þeir voru ekki margir, eflaust færri en í dag þegar við höfðum þó eignast menn með víðtæka þekkingu á listum og sjálfir listamennirnir skipta orðið hundruðum. Nú, nákvæmlega öld eftir að Alþingi ákvað að veita Pórami B. styrk til listnáms í Kaupmannahöfn enda enginn Myndlista- og handíðaskóli hér þá, skarar **Hannes Sigurðarson** einna ákafast í myndlistarglæðurnar. Hann útskrifaðist sjálfur úr Myndlista- og handíðaskólanum hér heima, tók einnig burtfararpróf í flautuleik frá Tónlistarskólanum í Reykjavík, en fór síðan til London og Berkeley í Kaliforníu til að nema fræðin. Eftir það bjó hann tæplega hálfan áratug í New York. Undanfarin þrjú ár hefur hann sett upp spennandi og djarfar sýningar á Mokka, er kætt hafa hjörtu myndlistarmanna og annarra listáhugamanna. Hann hlúir að grasrótinni. Því þótti *Alpýðublaðinu* tilvalið að fá hann í fylgd með sér um sýninguna á Kjarvalsstöðum, þar sem gefur að líta brot úr safni Listasafns Reykjavíkur, en um leið áhugavert yfirlit yfir íslenska listasögu og þróun hennar allt til dagsins í dag.

„Það er merkilegt að maður sem hrífst svona gersamlega upp úr skónum af van Gogh, skuli aðeins fáum árum síðar, 1909, mála verk eins og *Heklu*. Það er sleikt, akademískt verk þó aðeins örlítið *Cézanne* í rýmisþjöppuninni í forgrunninum.“

Út frá þessu fer Hannes að tala um litina. „Það er sífellt verið að tönnlast á því að litirnir, þessir skæru litir, séu það sem fyrst og fremst einkenni íslenskra málverka. Í gegnum tíðina hafa margt oft verið skrifaðar greinar til að renna stoðum undir þessa kenningu.“ Hannes telur að hana megi að vissu leyti til sanns vegar færa, en „litirnir segja ekki nema hálfu sögu. Það nægir að horfa á litaspjaldið sem frumkvöðlarnir völdu sér í byrjun, þar ráða tempraðir og akademískir litir ríkjum. Stúllinn er lagður á náttúruna. Hún fær aldrei að endurspeglast ómenguð, enda væri það sem-íólógísk merkingarleysa.“

Ög Ásgrímur fellur í sama farið þótt hann hafi séð van Gogh og nokkra síðar í Berlín. „Það er ekki fyrir en í kreppunni hér heima sem virkilega fer að losna um pensilskriftina hjá honum og formið og litirnir verða fyrir alvöru expressjónískir.“

Ásgrímur var til dæmis mjög hrifinn af eldgosum, en á þessum tíma var verið að temja náttúruna, það var verið að endurmeta landið eins og ég hef kallað það, venja þjóðina á innlenda valdhafa. Jafnhliða var hafist handa við að móta ímynd Íslendinga og hvað þá bjóddi að tilheyra fullvalda þjóð. Þess vegna fjarlægir Pórarinn sjálfan sig úr verkinu. Ög þú hefur kannski tekið eftir því að í íslenska landslagsmálverkinu eru sjaldnast figúrur. Ög formatið, það er alltaf í stofustærð. Það er svo alþýðlegt, ekki satt. Ef á annað borð sjást figúrur hjá Pórami sést aftan á þær. Skilaboðin voru: landið tilheyrir okkur öllum. Það eru engar girðingar sem afmarka landsvæðið og staðfesta eignarhaldið, eins og sjá má í evrópska landslagsmálverkinu. Það er meðal annars út af þessu sem Ásgrímur fær ekki útrás fyrir að mála eldgos fyrir en löngu síðar. Tabú.“

Pau féllu ekki í kramið á þessum tímum þjóðernisvakningar.

„Akkúrat. Landið var fallet, unaðslegt og umfram allt blítt. Það geislaði af mildi og gróðursæld.“

Var ekki grimmt og aggressíft.

„Jú, vissulega, en hvað var það miðað við þessa þrjú sólskinsdaga með 12 stiga hita sem við fám á ári.“

Við göngum framhjá **Júlíönu Sveinsdóttur, Jóni Stefánssyni** – og **Kjarvali**, í bili. Nema staðar frammi fyrir verki eftir **Finn Jónsson**, sem fór til Þýskalands í skóla **Herwarths Waldens**, stofnanda hreyfingar expressjónismans og hreifst af bæði honum og kúbismanum.

„Finnur fer til Þýskalands og sísona dettur inn í *avant-garde*-ið þar. Hann álpast þangað sem slagæðin er og, viti menn, býðst að halda sýningu hjá Walden. – Það má segja að hann sé **Björkinn** í myndlist síns tíma. – Hann er þarna fram á miðjan þriðja áratug, en kemur þá heim og heldur sýningu á verkum eins og *Órlagateningnum* frá 1925. Nema hvað, *surprise!*, hann var kaf-færður eins og skot. Hann var kominn alveg út í þetta óhlutbundna, með tákna-rænum fornum í fljóttandi rými án ytri tilvísana. En þarna yfirgar hann abstraktmálverkið og fór að mála svona myndir í staðinn.“ Hannes bendir á mynd eftir Finn frá 1935. „Þarna er hann kominn hinu megin á tunglið, út í figúratífar landslagsmyndir, sjómenn og einhverjar rómantískar þælingar. Abstraktið er nú almennt talið hans besta tímabil.“

Hannes telur þó ekki rangt að setja mynd frá þessu síðara tímabili Finns á sýninguna, minnir á að það eru margir fleiri á listamönnum. „Ég er aðeins að reyna að setja hlutina í samhengi. Finnur er ekki einangrað dæmi. Þetta á meira og minna við um allþjóðfélagið.“

Mynd Finns sýnr viðfangsefni sem fellur í kramið.

„Þetta gerist auðvitað á þeim tíma sem skiptingin úr sveit í borg stendur yfir. Ög þessi verk eru tákngervingar þeirra afla sem toguðust á í þjóðfélaginu á þeim tíma; bændamenningin og vaxandi borgarmenningin upp úr 1930. Tákn hinna fyrrnefndu er náttúran, raunsæisfull rómantik og fjálgleg landslagsmálverk þökkuð af þjóðernisást. Ög svo hins vegar abstraktið.“

Hetjustærð Við skáskjótum augnum á **Gunnlaug Blöndal** en förum að tala um **Gunnlaug Scheving** þótt við séum ekki komin að verkunum hans ennþá. Erum bæði með í huga risastórt verk af sjómanni.

„Gunnlaugur Scheving er magnaður, en það hefur lítið verið skrifað um hann af viti.“ Það er Hannes sem hefur orðið. „Hann malar í þessum grand skala sem maður skyldi ætla að kæmi frá víkingum, en ekki litlar sætar baðstofumyndir. Hans myndir eru hetjulegar sjómannamyndir, svona sósíalrealismi af glæstu gerð. A þessum tíma var útgerðin að ná yfirhöndinni þó hið opinbera hafi ekki enn verið búin að jástast við því að sjávarútvegurinn var orðin okkar aðal atvinnugrein.“

Scheving hefur greinilega verið með fingurinn á pulsnum.

„En maðurinn sem balanserar þetta allt saman, að mínu mati, er Kjarval, trúðurinn og línudansarinn fími. Honum tekst að leika tveimur skjöldum á aðdunarverðan hátt. Hann er náungi sem malar blossandi raunsæisfullar ættjardarmyndir, en á sama tíma – og sérstaklega á síðari hluta frísins –....“ Það er enginn Kjarval í sjónmáli svo við snúumst á hæl og förum til baka. Hérna eru þrjár. Við tökum á einum. „Ef þú horfir á hann heðan, geturðu séð verkið sem raunsæisfullt, að vissu leyti.“ Við virðum verkið fyrir okkur úr tveggja metra fjarlægð. Færum okkur svo nær. Förum alveg ofan í það. „Skodirðu það heðan, sérðu að hann er búinn að brjóta formin upp í geometrísku kubbna. Þannig samræmir hann þessa tvo póla, abstraktið og landslagshefðina. Landslagið er að þróast út í abstraksjón. En þetta tengist miklu meira en menn kynnu að ætla.“

Nú er Hannes kominn á fullt skrið.

„Það eru þrjú meginliki í íslenskrum myndlistarsögu, en það eru ekki skýr brot á milli þeirra. Fyrsta skeiðið, landslagstímabilið, er ríkjandi allt frá aldamótum, eða frá því Pórarinn B. tekur fyrst upp pensilinn og segjum fram að **Nínu Tryggva**. En upp úr stríðsárunum fer það að myndbreytast og verður sífellt óhlutbundnara. Það fer í gegnum *Cézanne*, impresjónistana, van Gogh og áfram upp í expressjónismann, þaðan út í hreint abstrakt og endar að lokum í konkreti. Titlamir halda áfram að vera til staðar, eins og í eldgosamyndum Nínu, sem eru argasta þræll.“ Hann lýfir handleggjunum í breiðan boga yfir höfuð sér. „Þetta kall-ar hún svo *Gos* eða eitthvað á móta! Sem er hreint og klárt abstrakt! Titlamir hverfa ekki fyrir en með konkretistamönnum og eftir stendur málverk sem skírskotar aðeins inn á við, afkúpl-að frá heiminum.“

Að þessum orðum mæltum þeysir Hannes á undan mér, aftur að Finni eða öllu heldur Gunnlaugi Blöndal á næsta vegg. Árið 1962 er hann að mála sjálfsmynd. Expressjóníska. *Kirschnerska*. Gunnlaugur fékk líka kikk út úr því að mála allsbert kvenfólk. „Hann er skvísuámarinn okkar. Ef það væru hér róttækir femínistar væru þeir sennilega búnir að....“ Hann sveiflar hendinni þvert yfir málverk af ungru stúlku til að tákna hnífsskurð.

Frjálslegar lantökur Við svo búin tökum við undir okkar stökk og lendum fyrir framan **Svavar Guðnason**. „Hafi Finnur verið sá fyrsti sem gómaður var fyrir myndrænt smygl, þá var Svavar næstur til að reyna að flytja ferska strauma inn til Íslands. Svavar var þá búinn að vera í Danmörku öll

stríðsárin þar sem hann var einn fremsti meðlimurinn í *Helhestinum*. Það er því ekki hægt að kaffæra hann og hann heldur sínu striki. En hann kemur líka á réttum tíma, vil ég meina, því á þessum árum var borgarmenningin búin að hasla sér völl og listamannadeilan löngu afstaðin.“

Umskiptin eru engu að síður skörp horfi maður í kringum sig.

„Umskiptin eru snögg af því Svavar kemur úr allt öðrum jarðvegi. Hann er búinn að vera í Danmörku í áratug þegar hann kemur til Íslands og er mótaður af *Helhestinum*. Þar höfðu þeir verið að þróa, í einangruninni í Danmörku, ekki ósvipaða hluti þeim sem abstrakt-expressjónistarnir voru að gera í Bandaríkjunum. Þetta var nátegt og þeir í *Helhestinum* jafnvel aðeins á undan. Þeir eru að þróa það sem verður aðfarinn að *Cobra* hópnum. En þetta er allt þurrkað út af spjaldskrár sögunnar, franskir listfræðingurinn **Lambert** minnst varla á *Helhestinn* í bók sinni um *Cobra*. Hreyfingin hafði þó áhrif á menn eins og **Appel**. Það er þess vegna sem Svavar sagði alltaf af Frakkur og Belgar hefðu stungið undan sér og neitað að taka þátt í sýningum með *Cobra*.“

En það er önnur saga. Ög við höldum áfram för, að annarri mynd, öllu nýrri eða frá 1990. Hannes lækkar róm-inn líkt og hann fari hjá sér: „Maður veltir því fyrir sér hvað menn séu eiginlega að hugsa þegar þeir eru að gera svona hluti sem tilheyra löngu liðinni tíð. Kannski hugsa þeir ekki.“ Röddin er orðin að hvísli. Honum finnst þetta greinilega augalegt. „Þetta verk til að mynda er furdugt líkt verkum **Franz Kline** frá sjötta áratugnum.“ Við fjarlægjumst þessa skelfilegu tímaskekkju hálf skömmustuleg.

Hryðjuverkastarfsemi Það færast aftur hiti í Hannes bakvið næsta skilrúm. Þar erum við komin að „dökkum kafla í íslenskrum listasögu“. Verkið er eftir **Valtý Pétursson** og er frá sjötta áratugnum. „Á þessum tíma var borgarmenningin orðin allsráðandi. Þetta er staðfesting á því. Valtýr var jafnframt gagnrýnandi *Morgunblaðsins* og þess vegna handhafi þó nokkurs valds. Mönnum var þröngvað til að mála í þessum stíl. Þeir sem reyndu eitthvað annað voru einfaldlega frýstir.“ Terrorismi. Hannes minnir á að **Hallgrímur Helgason** hafi á sínum tíma, „gengið í skrokki á karlinum með hárbeyttir gagnrýni“. Við fullyrðum ekki hvort sú árás hafi riðið gagnrýnandanum að fullu, en allavega lést hann skömmu síðar. Síðan þá hefur **Bragi Ásgeirsson** fengið að ráða ferðinni á Mogga og staðið af sér allar árásir enn sem komið er eins og ósókkvandi korktappi í ölduróti nýjabrúmsins.

Valtýr var hluti af Septemhópnum eins og **Guðmunda Andrésdóttir, Karl Kvaran, Kristján Davíðsson**... Við rennum yfir verkin í endanum á Austursal. Eigum eftir tvö sem Hannes vill endilega láta mig geta eftir hvern eru. Mér er það líffins ómögulegt og ég jata mig fljótlega lens. „Málið er að það er ekki þessi rosalegu kynslóðaskipti á milli landslagsins og abstraksins, geómetríunnar og SÚM-hópsins, og talið er.“ ??? „Það hefur verið lituð á SÚM hópinn sem hálfgerð vatnaskil, en hann er það í raun ekki. Þessi formræni, lýríski hugsunarháttur liggur eins og rauður þráður í gegnum íslenska myndlist.“ Ártalið er 1972. „Þú þekkir hvernig þeir vinna, drengirnir. Þeir eru konseptlistamenn.“ Ég hafði ekki borið kennsl á málverk eftir **Sigurð** og **Kristján Guðmundssyni**.

„Þú sérð á þessu að þeir eru beintendgir við eldri kynslóðina. Einn af lærifedrum þeirra, formgrúnni **Hörður Ágústsson**, hafði ótvíráð áhrif á næstu kynslóð. Hörður tilheyrði náttúrulega ekki SÚM-hópnum en hann blandaði geði við unga fólk á þessum tíma, auk þess sem hann var kennari við Myndlista- og handíðaskólann. Hann miðlar því sinni þekkingu, bæði

„Mér finnst þróun íslenskrar myndlistar haldast merkilega í hendur við þau tolla- og innflutningshöft sem verið hafa í landinu á hverjum tíma.“ hefur Hannes mál sitt frammi fyrir verkum Ásgríms Jónssonar um leið og hann bætir því við að honum finnst að menn mættu gjarnan velja þessu betur fyrir sér. Fyrir honum er þetta þó nokkuð borðleggjandi, það sé ekki af ástæðulausu að íslenskir myndlistarmenn voru seinir að taka við sér, voru óralangt frá því sem var að gerast í Evrópu langt fram eftir öldinni. Það var ekki aðeins vegna þess að þeir voru lokaðir fyrir nýjum straumum og stefnum, eða vissu ekki um þau, heldur jarðaði samfélagið allar óæskilegar nýjungar jafn óðum og þær skutu rótum.

„Manstu hvað ég sagði við þig í gær?“ Hannes vitnar í símtal okkur deginum áður. „Ég hafði á orði að ýmsar stíltægundir, eða réttara sagt hugarfar, hefðu ekki átt upp á pallborðið hér á landi frekar en erlendar landbúnaðarvörur. Ög hafi eitthvað komist yfir varnarmír lýðveldisins var það ræki-lega gerilsneytt og aðlagð íslenskum aðstæðum. Ég held að skýringin geti aðeins verið sú að allt sem berst hingað inn mótask mjög fljótt af því sem **Hannes Lárusson** myndi kalla frum-öflin í þjóðfélaginu. Þannig að ómeðvitað eru menn alltaf að gera svipaða

hluti. Eða hvernig á að útskýra þennan mikla formalisma og ljóðrænu mærd sem hvílir eins og þjóðhátíðarræða á hefðinni, meira að segja í konseptlistinni. Aftur á móti bólar varla á dada, sürrealisma og öðrum pólitískum stefnum, hvað þá harðsoðnum femínisma eða fluxus og arte povera í sinni röttækustu mynd, sem var þúra anarkismi.“

Hannes á eftir að útlísta þessar hugmyndir nánar eftir því sem tefni gefast á ferð okkar um Kjarvalssali. En snúum okkur að fyrstu verkunum.

„Skodum þetta verk eftir Ásgrím. Hérna má sjá áhrif frá **van Gogh**. Ef við lítum svo á verkið hér við hliðina, þá má segja að það sé óvenjulegt fyrir þetta ártal, 1920, því hér eru sterk *Cézanne* áhrif. Í þeirri fyrri, sem er frá árinu 1945, er hins vegar töluverður expressjónismi, það er komið meira flæði í pensilförin og snarpari litir, sem líka tengist fauvismanum – rúmlega þrjátíu árum eftir að honum hafði verið nýtt aftan við listasöguna.“

Stofustærð Ásgrímur komst í fyrsta skipti í kynni við verk eftir van Gogh á námsárum sínum í Kaupmannahöfn, en eitt verk af van Gogh-sýningu sem þar var haldin hafði orðið eftir í ríkislistasafninu. Vard hinum unga Íslendingi starsýnt á verkið er hann kom fyrst í safnið og skoðaði það oft eftir það.

Vinningstölur laugardaginn: 8. júlí 1995

VINNINGAR	FJÖLDI VINNINGA	UPPHÆÐ Á HVERN VINNING
1. 5 af 5	1	2.029.350
2. +4 af 5	1	1.203.060
3. 4 af 5	114	4.280
4. 3 af 5	3.126	360

Aðaltölur:

5 7

8 11 25

BÓNUSTALA:

23

Heildarupphæð þessa viku:

Kr. 4.845.690

UPPLÝSINGAR, SÍMSVARI 91-68 15 11
LUKKULÍNA 99 10 00 - TEXTAVARP 451